

Рада Въртунинска – житейско и творческо дълголетие

Преди деветдесет години, на 28 август 1932 г., сред златните жита на Добруджа се ражда една изключителна българка – Рада Колева – Въртунинска. Тя е родена в с. Приморци, но живее и твори в гр. Добрич.

„Родих се в око̀то на добруджанската степ/ под безстрашно небе и хергеле диви коне./ Корени български корави и жиливи/ на девет възела ме свързват с теб“ – чета в четвърта част „Преди залез. Интимно“ на последната ѝ книга „Есенни спомени за лятото“, която излиза от печат три месеца преди да навърши 90 години. Тази книга е своеобразен автопортрет на авторката. „В нея съм аз самата, без ретуш, допълнително осветление и фотошоп“, шегува се тя. Защото в тази достоянна възраст, за нея си остава изключително важно да бъде искрена, да уважава човешкото си достойнство, така, както е било през целия ѝ живот.

Не очаквах, че ще ми се усмихне късмета и ще имам жива среща с тази известна гражданка на Добрич след преживените наскоро проблеми със здравето и голямата загриженост на семейството ѝ да не се наговарва. Но г-жа Въртунинска ме посрещна с усмивка и широко отворени обятия в жилището си в центъра на Добрич. За малкото време, около два часа и половина, беше трудно да обхващам всичко. Не само заради дългия жизнен път, но преди всичко заради интензитета на събитията и преживяванията, които са подложили тази силна по дух българка на не малко изпитания. Но, признавам, не беше трудно да доловя по нейната стройна осанка, независимо от възрастта, по излъчването ѝ, по атмосферата в жилището, подредено по нейн вкус, и най-вече по съхранената ѝ памет, която ѝ позволява да ползва свобод-

Рада Въртунинска в дома си

но имена и дати от миналото, че пред мен стои една жена с изключителни качества. За такива личности винаги ще е малко и непълно това, което се казва и пише за тях.

Ако трябва да дам най-кратко определение за същността на Рада Въртунинска, то това е ентузиазъм. Тази дума, с нейния необятен смисъл, описва точно както професионалния, така и творческия ѝ път, работила винаги с душа и сърце. Г-жа Въртунинска издава първата си самостоятелна книга („Сбогом, приятели“, 2001 г.), когато е била почти седемдесетгодишна. И преди това е писала – редица статии, участвала в авторски колективи, но нейният потенциал на писател се разгръща след като приключва професионалната си кариера. Натрупаният

опит през годините, удивителната ѝ памет и способността да систематизира информация от събития и срещи с видни личности в областта на културата, я поставят пред труден избор – да твори „въпреки годините“ или да се примири и потисне заложеното в нея. Р. Въртунинска винаги е вървяла срещу рамките на ограниченото общоприето мислене и като бурен планински поток си пробива път в затлачените пластове на стандартното мнение. Тя винаги е била човек на словото, живото и писано слово, но разбира, че трябва да отиде по-далеч. И започва своята творческа и изследователска работа с присъщия си ентузиазъм. Сътворява над двадесет книги, които се превръщат в съкровищница в духовния храм на своя роден край. В последната си книга (издателство „Илия Вълчев“,

2022 г.), която тя нарича „Моята последна творческа въздишка“, авторката е представена така: „Тя е родолюбец от висока класа и в нейните над 25 книги с етюди, портрети, монографии, романи, краеведски изследвания, научни и литературни статии, тя упорито увековечава ценностите на патриархалните неписани закони за добруването на хората в семейството и в рода. Писателката пристрасно утвърждава различността и свободата на човека, което го превръща в достойна и прекрасна личност“.

Разговорът ми с г-жа Въртунинска започна в кухнята. С въдушевление тя ми разказа, че предният ден е имала гости – роднини от Русе, с които е разговаряла шест часа. Да,

тя остава вярна на себе си – въпреки възрастта си, винаги е готова да сподели напирашите спомени и да изслуша другите. Не скривам, че ме смая още от първите минути на срещата ни: „Здрава съм и няма нужда да слагате маска“. Никакъв страх, че може да се зарази от ковид, щастлива от възможността да разговаря с човек, който идва от Чехия, страната оставила в нея прекрасни спомени при служебните й командировки и частни посещения (съпругът й има и чешки корени). В пета част „Коя съм аз? Кой сме ние?“ на книгата си „Есенни спомени от лятото“, тя споделя: „През любимия октомври на 1979 г. бях изпратена като представител на България в Острава – Чехия, на Световния фестивал на младежките самодейни театри. Той бе организиран от световната Асоциация за младежко любителско изкуство със седалище Белгия. Присъстваха директорът на асоциацията в Белгия, както и нейното представителство в Австрия.“ На учредения „по чешки богат прощален коктейл“, Рада Въртунинска е единствената дама с дълга рокля: „Облякох дълга черна рокля от виенски жоржет. Гол гръб с още неизчезнал загар от морското лято. Никакви бижута. Един двоен наниз от перли украсяваше тънката ми талия. На ръката ми малка чантичка от перли и сребърен обков“. „Пани Въртунинска, Вие бяхте най-елегантната дама тази вечер. Поздравления“ – казва придружаващата я преводачка, полубългарка по баща. В погледите на присъстващите, Рада чете удивление, възхищение и уважение: „Не бяха видели само роклята, а представителка на един народ“. Рада Въртунинска като във фокус съчетава в себе си, както душевната, така и физическата красота на българката. Не случайно тя е наричана „дама“ по поведение и умение

Сдъщеричката и съпруга си, 1955 г.

В комплекс „Старият Добрич“ с Красимира Колдамова, 1985 г.

да общува, да говори изразително и завладяващо. Завършила Девическа гимназия в Добрич и „Руска филология“ в СУ „Св. Климент Охридски“, тя работи в Окръжна библиотека (сега Регионална библиотека „Дора Габе“) и Държавен архив. От 1969 г. работи в Окръжния съвет за култура в Добрич, а по-късно – в Окръжния център за художествена самодейност. „Като директор на Центъра за художествена самодейност разработва

цикъл от фестивали и конкурси във всички сфери на изкуството“⁽¹⁾. Р. Въртунинска поставя началото (1975 г.) на Национален конкурс за детско литературно творчество, изобразително изкуство и художествено слово „Бялата лястовица“ в с. Красен (там е работил като учител Йордан Йовков, училището е превърнато в музей за живота на големия разказвач и хуманист); Фолклорен празник „Песни и танци от Добруджа“ в с. Дебрене,

който продължава и сега; Майски театрални празници в Балчик; Куклено-театрално изкуство в Каварна; Национални празници за хумор и сатира в гр. Ген. Тошево; Празници на народните хорове и ансамбли в гр. Тервел, на Любителското кино-изкуство в Балчик и др. За краткото време – от 1985 г. до 1987 г., работи като зам.-директор на СУ „Васил Друмев“ в с. Орляк, но оставя

трайна следа в селището: поставя началото на етнографска музейна сбирка и съдейства да се разгърне художествената самодейност – хор, оркестър, танцов състав, фолклорен състав и естрадно-сатиричен. На Седмия републикански фестивал по художествена самодейност през 1987 г. Р. Въртунинска става лауреат и получава златен медал като художествен ръководител на естрадно-сатиричен състав при училището.

Разговорът ни продължава в хола. Седнала на дивана, Рада Въртунинска се превръща в хармонична част от интериора – снимки, рисуван неин портрет (от художника Иван Филчев), много книги, сувенири, награди

и цветя. Най-ценното за нея тук са антологиите и сборниците с изследвания от различни литературни конференции. Разтварям някои от тях. Наравно с имената на автори с научни степени – доктор, доцент, професор – е и името на Рада Въртунинска, защото нейните литературни изслед-

порецица от програми за естетическо възпитание, за издирване на млади таланти и тяхната реализация, за обогатяване на културния живот в селищата на окръга, за повишаване на квалификацията на творческите кадри. Организира творчески срещи с писатели, художници, артисти,

вания притежават висока стойност и са принос в българската литература. Сравнителното литературознание е любима тема на авторката. Така се появяват книгите „Паралели и ракурси в живота и творчеството на Дора Габе и Анна Ахматова“ (2009 г.), „Влияния и подобия в творчеството на Йордан Йовков и Н. В. Гогол“ (2012 г.), „Йордан Йовков „Индже“ – „Кирджали“ А. С. Пушкин“ (2016 г.).

Рада Въртунинска участва в написването на редица краеведски изследвания:

– книгите: „100-годишнината от добричкото класно училище“; „100-годишнината от създаването на читалище „Йордан Йовков“; „Исторически бележки за развитието на с. Приморци (Кара курт)“ в съавторство с д-р Никола Николински;

– статиите: „Частните български училища в Добрич“; „Исторически бележки за училището в с. Бдинци“ („Краезнание“, 1, 2001 г.); „Трагичното лято на 1916 г.“ („Краезнание“, 2, 2002 г.); „Занаятите в Хаджиоглу Пазарджик до 19 в.“ („Краезнание“, 3, 2003 г.).

Списъкът от 24 авторски книги в сравнително краткия отрязък от време

– от 2001 г. до 2022 г., говори за един рядък феномен. Авторката в този период е между 69 и 90 години, но творческият потенциал, който е трупала в себе си през целия си живот, намира израз в книги високо оценени, както от критиката, така и от почитателите на творчество й. Нейната биография крие някои от изворите на тази творческа активност – потомка на български род със здрави корени, съхранил традициите и обичаите на българската идентичност, работила всеотдайно в полза на обществото с умение да систематизира и съхранява информация, лична дисциплина и последователност. Затова почитателите й говорят и пишат с възхищение за нея: „Какво са градът (Добрич, б. а.), България, светът без нашата Рада, паметта за старите времена на степна Добруджа, за красотата в човешките отношения!“

„Аз съм се родила с книгата. Баща ми беше самообразован се човек. В неделя татко ме вземаше в скута и ми четеше за Жана Дарк, за Лукреция Борджия и други герои, за които е трудно да си помислиш, че могат да се възприемат от едно малко дете. Но в мен се запалваха искрици, които разгоряха по-нататък в годините любопитството ми и любовта ми към книгата и изкуството“ – споделя авторката. „Пиша всеки ден“, казва тя и ми показва сините тетрадки (голям формат) изпълнени с нейния калиграфски почерк, натрупани върху малката масичка до леглото й в спалнята. Тук са и една част от наградите й, събрани в малък куфар. Заснех някои от

тях, между, които е и почетния знак на гр. Холешов, Чехия, побратимен с Добрич, за заслугите й като културен деятел. За нея наградите не са толкова важни, защото знае, че е по-важно, какво реално е направила и оставила след себе си за хората и своя роден край.

Рада Въртунинска е член на: Съюза на учените в България; Сдружението на писателите в град Добрич и на Дружеството на краеведите „Отец Павел Атанасов“ (избирана е и в техните ръководства). Била е Отличник на Комитета за култура, носител на Юбилеен медал „1300 години България“. Вписана е в Почетната книга на Община гр. Добрич и е номинирана за Почетен гражданин на Добрич. Носител е на орден „Кирил и Методий“ – Трета, Втора и Първа степен и много други награди. Нейни стихотворения са преведени на руски

език и са включени в двуезичната Антология на българската поезия, издание на Московската библиотека за чуждестранна литература – 2006 г. Книгите й са притежание на Конгресната библиотека във Вашингтон, Обществената библиотека в Ню Йорк, Британската библиотека в Лондон, в националните библиотеки в Париж, Страсбург, Москва, Букурещ и университетската библиотека в Тимишоара – Румъния.

Регионалната библиотека „Дора Габе“ отбеляза 90-годишнината на бележитата добруджанка с организиране на изложбата „Моята несравнима Добруджа“ (от 8 август до 16 септември 2022 г.) във фоайето на библиотеката. Експозицията съдържа

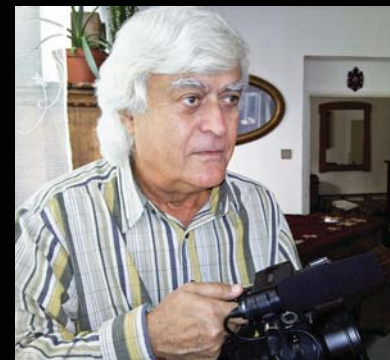
всички книги на Рада Въртунинска, нейни публикации в периодичния печат и публикации за нея от Елена Попова, Любен Бешков, Йовка Атанасова, Кремена Желязкова, Драгомил Георгиев и др.

Разделям се с г-жа Въртунинска. Но взаимното ни желание е много скоро да се срещнем отново и да разговаряме, най-вече за „несравнимата Добруджа“. Дългият живот и добрите приятелски взаимоотно-

шения са щедри небесни подаръци, а тя е получила и двата: „Скъпи приятели, близки и роднини, сърдечно ви благодаря за искрените и топли пожелания, които отправихте към мен в неделя на моя 90-годишен юбилей! Благословена съм, че всички вие сте в моя живот! Все още съм зашеметена от всичко, което ми се случи. Изненадана съм, че толкова много хора ме помнят, уважават и обичат!“ – написа тя във Фейсбук.

Да й пожелаем още благодатен живот, да се радва на семейството си, на приятелите си, а сътвореното от нея творчество да стопля и удовлетворява душата й, и разбира се, да продължава да пише. ♦

⁽¹⁾ Изложба „Моята несравнима Добруджа“ във в-к „Нова добруджанска трибуна“, бр. 58 от 9 август 2022 г., колектив от отдел „Краезнание“.

Константин Карагеоргиев (1942–2022)

Фрагмент от книгата „Есенни спомени за лятото“ на Рада Въртунинска

Карлов мост

Златна Прага! Карлов мост! Под него тя тече, спокойната Вълтава. В нея като огледало се отразява хълмът Храдчани, дворците с островърхи кули, статуи и катедрали, обвеяни от романтика и слава.

Карлов мост, разпрострял снага от бряг до бряг. Потънал до колене във водите на Вълтава, а те ласкаво се плискат под сенките на сводове изящни, от колони дълговечни и от аркади каменни. По бялата им гръд се вият зелени нишки и рисуват орнаменти, следи вековни, оставени от времената древни. Слънцето върви към заниз. За миг по моста белокаменен тропот на конници отмерва въздишките на тишината. Звучат фанфари. Вят пъстри знамена, хоругви и щандарти. Блестят пики и панцири, шлемове с паунови пера. Минава Карл Четвърти, величествен и горд със своята свита от царедворци, рицари напети и стражници верни. Възкачват се нагоре по хълма към Храдчани с дворците, с кулите позлатени, подпиращи небето. Звънят в хор тържествен камбаните на храма Св. Вит. Звъни от музика и възгласи просторът във воала на вечерника обвит.

Звезди изгарят бавно в небето, а долу пламват на Моста Карлов светлините разноцветни. В тържествен танц въртят се, плъзгат се, играят по притихналата вода, а сутринта като русалки диви, невидими изчезват в сенките на тъмната гора.

Тук вечното с преходното неспирно спорят. Като лъчи, извиращи от дълбините земни, струят водите никога еднакви, всякога различни. Бликнали от безначалното, съхранили тайната на Сътворението, те носят паметта за божествения Лъч, пронизал вселенските недра, събудил корена на безконечното бъдно.

В градинската алея на Храдчани, пълзяща роза е обвила нежно каменен бюст на мъж. Привел глава. Замислен. Побелял от старост. Надмогнал всичко земно, радости, слава и гордост. Спокоен спи. Останал сам в своето време. В мрамора вграден. Изведнъж е пробуден, съживен от галювното дихание на розата, цъфтяща в пурпур. От нейната прегръдка на влюбена жена. Той чело възправя с дързостта на рицарска младост. На велможа, влюбен, копнеещ да чуе песента на любимата девойка. Забравения зов на любовта... Вятърът вее над водите. Гали и целува гърбовете на вълните. Подема приказки вълшебни за Реката, за Моцарт в бирхалето хладно, когато цигулката разплаква. За мъжа от камък. За розата цъфтяща. За жената...

Карлов мост е надвесен над вековете, прегърнал реката от бряг до бряг, да се срещнат, да си подадат ръцете в Златна Прага, да си поговорят за Времената, за чутовни битки и победи славни. Далечното ехо за Карл Велики, императора на Свещената Римска империя, прегърнала Родината-Майка, и възвърнал блясъка на Чехия.

Променят се царства, народи, остава само той – неизменен, величествен в своята непреходна красота.

Карлов мост! По него минава ИСТОРИЯТА!

3 септември 2017 г., Добрич

Отиде си сънародникът ни, кинооператорът в Чешката телевизия, прокарал редица филми с българска тематика – Константин Карагеоргиев. Възпитаник на престижната Пражка филмова академия (FAMU), специалност „Кинооператорско майсторство“. От 1963 г. работи за Чешката национална телевизия и за студио Krátký film. Филмите му са номинирани и награждавани на международни филмови фестивали. Първият му документален филм с българска тематика е „Tolerance“ („Толерантност“), заснет почти веднага след промените през 1989 г. Следват редица очерци и репортажи. През 2007 г. заснема „Bratři Škorpilové“ („Братя Шкорпил“) за братята-археолози Карел и Херменегилд Шкорпил. В творчеството си проявява интерес към чешко-българските отношения (напр. „Пратениците от Чехия“ – Poslové z Čech), като отбелязва ролята на чешката интелигенция в България в периода след Освобождението. През 2013 г. по Чешката национална телевизия е излъчен филмът му „Чужденецът е нашенец. Българите“. Последният му реализиран документален филм е „Вселена от стъкло“, по чието усъвършенстване К. Карагеоргиев планираше да работи.

Поклон, светла да е паметта му!